

УДК 658.1:338.6

ЕКСПОРТ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ВИЩИМИ НАВЧАЛЬНИМИ ЗАКЛАДАМИ УКРАЇНИ У ВИМІРІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

О.М. Левченко, д.е.н., професор

Кіровоградський національний технічний університет, Кіровоград, Україна

Д.Д. Плинокос, к.е.н.

Запорізький національний технічний університет, Запоріжжя, Україна

Левченко О.М., Плинокос Д.Д. Экспорт освітніх послуг вищими навчальними закладами України у вимірі глобалізаційних процесів.

Проведений аналіз особливостей та визначено основні етапи експорту освітніх послуг ВНЗ у традиційній формі (на території країни-експортера) та транскордонній формі (за межами країни-експортера). Досліджено динаміку та сучасні тенденції надання освітніх послуг для іноземних громадян в Україні і світі. Запропоновані рекомендації щодо вдосконалення діяльності з надання освітніх послуг для іноземних громадян системою вищої освіти України.

Ключові слова: експорт освітніх послуг, вища освіта, якість освітніх послуг, конкурентоспроможність вищої освіти, іноземний студент

Левченко А.Н., Плинокос Д.Д. Экспорт образовательных услуг высшими учебными заведениями Украины в измерении глобализационных процессов.

Проведенный анализ особенностей и определены основные этапы экспорта образовательных услуг вузов в традиционной форме (на территории страны-экспортера) и трансграничной форме (за пределами страны-экспортера). Исследована динамика и современные тенденции предоставления образовательных услуг для иностранных граждан в Украине и мире. Предложены рекомендации по совершенствованию деятельности по предоставлению образовательных услуг для иностранных граждан системой высшего образования Украины.

Ключевые слова: экспорт образовательных услуг, высшее образование, качество образовательных услуг, конкурентоспособность высшего образования, иностранный студент

Levchenko O.M., Plynokos D.D. Exports of Educational Services at Higher Educational Institutions of Ukraine in Terms of Globalization Processes.

The analysis of features have been made and the main stages of educational services export at Higher Educational Institutions in traditional form (in the territory of the exporting country) and the form of cross-border (outside the exporting country) have been fixed. The dynamics and current trends of educational services for foreign citizens in Ukraine and the world have been analyzed. The recommendations for improving the provision of educational services for foreign students by higher education system of Ukraine have been suggested.

Keywords: export of educational services, higher education, quality of education, competitiveness of higher education, international student

У сучасних умовах питання підвищення ефективності регулювання процесів у сфері вищої освіти набувають особливої актуальності, оскільки темпи формування і розвитку інноваційної моделі економіки значною мірою залежать від якості професійної освітньої підготовки людських ресурсів країн. Саме тому уряди багатьох розвинених держав світу приділяють увагу налагодженню міжнародного співробітництва з метою збільшення обсягів підготовки фахівців для зарубіжних країн, забезпечення високої якості освітніх послуг, академічної мобільності студентів та професорсько-викладацького складу, розвитку інноваційних технологій навчання тощо.

Експорт освітніх послуг виступає важливим напрямом, здатним забезпечити збереження й нарощення наявного освітнього потенціалу, підвищити конкурентоспроможність вищої освіти країни у міжнародному вимірі. Крім того, нарощення обсягів експорту освітніх послуг обумовлює доволі помітний приріст валового внутрішнього продукту, сприяючи сталому соціально-економічному розвитку країн. Отже, розробка та реалізація заходів щодо активізації експорту освітніх послуг, підвищення якості навчання іноземних студентів є актуальними науково-практичними завданнями в умовах глобалізації світової економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Теоретико-методичні та практично-прикладні аспекти підвищення ефективності функціонування системи вищої освіти знайшли належне висвітлення у роботах вітчизняних науковців, серед яких: І. Каленюк, Л. Антошкіна, Н. Ушенко, О. Комарова, Н. Холявко, О. Ареф'єва, Л. Семів, А. Філіпенко та ін. Однак, питання організації надання освітніх послуг саме для іноземних громадян ВНЗ України є відносно новим та залишається недостатньо вивченим в контексті впливу експорту освітніх послуг на якість, конкурентоспроможність та збереження потенціалу вітчизняної вищої освіти. Водночас, в умовах глобалізації, як показує досвід провідних країн світу, процес надання освітніх послуг для іноземних студентів слід розглядати більш

широко – саме як експорт освітніх послуг, що передбачає їх надання не лише на території певної країни, але й за її межами.

Метою статті є оцінювання сучасних тенденцій та визначення напрямів активізації експорту освітніх послуг вищими навчальними закладами України у вимірі глобалізаційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження

Особливістю надання освітніх послуг для іноземних громадян та функціонування системи вищої освіти країни в глобальному середовищі є необхідність забезпечення відповідності послуг не тільки державним стандартам окремої країни у сфері вищої освіти, але й потребам країн-постачальників студентів та загальносвітовим вимогам до вищої освіти. Таким чином, освітні послуги ВНЗ для іноземних громадян повинні бути орієнтовані на формування фахівця, здатного діяти у глобальному соціокультурному просторі та успішно конкурувати на міжнародному ринку праці.

Експорт освітніх послуг представляє собою комплекс взаємопов'язаних адміністративних та організаційно-економічних заходів щодо надання освітніх послуг споживачу-нерезиденту на території країни та за її межами на всіх етапах. Цей процес починається з пошуку потенційних

абітурієнтів за кордоном, допомоги в оформленні документів для в'їзду на навчання і триває до моменту отримання диплома, у багатьох випадках включаючи також підтримання подальшого зворотного зв'язку з випускниками.

Експорт освітніх послуг може відбуватися у традиційній формі (на території країни-експортера) та транскордонній формі (за межами країни-експортера). При цьому він може здійснюватися шляхом надання освітніх послуг за денною, заочною та дистанційною формами навчання.

На нашу думку, необхідно виокремити такі основні етапи здійснення зазначеної діяльності у традиційній формі (рис. 1):

1) ініціюючий (рекламно-інформаційні заходи на території інших країн з метою залучення іноземних громадян на навчання);

2) початковий (отримання візи на навчання, в'їзд в країну, реєстрація та набуття законного статусу для перебування й навчання);

3) основний (безпосередньо надання освітніх послуг іноземним громадянам);

4) завершальний (завершення навчання, перетин кордону дипломованими фахівцями, подальша підтримка зворотного зв'язку, визначення рівня задоволеності якістю отриманої освіти випускником та відповідності очікуванням роботодавців країни-імпортера).

Рис. 1. Схема поетапного здійснення експорту освітніх послуг ВНЗ за традиційної форми навчання

Відмінності між традиційною та транскордонною формами виникають передусім на ініціюючому й початковому етапах. Так, при транскордонній формі на ініціюючому етапі повинно відбуватися маркетингове дослідження країн, в яких потенційно можливе відкриття філії ВНЗ, вивчення попиту на освітні послуги, маркетинговий аналіз ринку освітніх послуг на державному та регіональному рівнях. Важливими факторами є комплексне врахування поточної політичної, економічної ситуації в країні, у якій

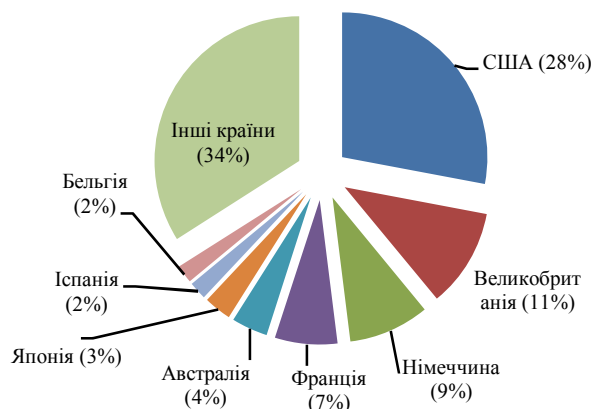
планується відкриття філії, соціальної складової та техніко-технологічних особливостей її розвитку, ризиків ведення бізнесу, тенденцій ділової активності за кордоном. На початковому етапі в разі організації транскордонної форми експорту відбувається офіційне оформлення та відкриття філії навчального закладу за кордоном, переміщення основних засобів, капіталу за кордон, підбір професорсько-викладацького складу, підготовка навчально-методичного забезпечення, отримання необхідних ліцензій та дозволів, оренда або

придбання приміщень, проведення комплексу організаційно-підготовчих робіт. Найбільш проблемним моментом на даному етапі стає узгодження всіх особливостей відповідного законодавчо-нормативного поля декількох суб'єктів – країни-експортера та країн, у яких відбувається відкриття філій, загальних та договірних норм міжнародного права.

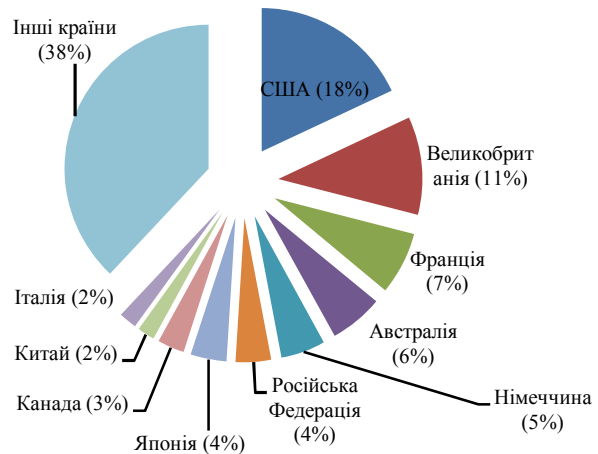
За умов дистанційного навчання іноземних студентів найбільш вагомого значення набуває як створення законодавчої бази для організації зазначеної форми навчання, так і забезпечення

належного рівня розвитку сучасних інформаційно-комунікаційних технологій навчання (Internet-технології, e-learning тощо).

Безперечним лідером ринку освітніх послуг залишаються США, які контролюють майже чверть міжнародного ринку освітніх послуг; значною є частка провідних країн Європи. Але на сьогоднішній день на ринок освітніх послуг активно виходять нові учасники, зокрема Китай, Японія, які стрімко нарощують обсяги підготовки іноземних студентів (рис. 2).

2001 рік: 2 млн. іноземних студентів у світі

2012 рік: 4 млн. іноземних студентів у світі

Рис. 2. Зміна частки країн-лідерів на світовому ринку експорту освітніх послуг у 2001 та 2012 роках [1]

У 2012 році п'ять країн призначення прийняли майже половину від загального обсягу мобільних студентів: США (хостинг склав 18%), Великобританія (11%), Франція (7%), Австралія (6%), Німеччина (5%). Але водночас, у першій п'ятірці країн-лідерів відбулося зниження частки іноземних студентів з 55% у 2000 році до 47% в 2012 році.

Топ-10 країн походження мобільних студентів у 2012 році склали: Китай (694400 студентів, що навчаються за кордоном), Індія (189500), Республіка Корея (123700), Німеччина (117600), Саудівська Аравія (62500), Франція (62400), Сполучені Штати Америки (58100), Малайзія (55600), В'єтнам (53800), Іран (51600) [1].

Україна поступово інтегрується в єдину світову освітню систему через вступ до міжнародних організацій, приєднання до спільних угод та декларацій провідних країн світу. Зокрема, вступ України до Світової організації торгівлі (WTO) та прийняття основних положень Генеральної угоди про торгівлю послугами (GATS), приєднання до Лісабонської конвенції, Сорбонської декларації та Болонської системи

значно наблизили Україну до загальносвітових тенденцій у сфері вищої освіти.

Наведена на рис. 3 динаміка чисельності студентів ВНЗ III-IV рівнів акредитації України свідчить про тенденції їх зниження в цілому протягом останніх років (1438 тис. осіб у 2014/15 н. р. порівняно з максимальним значенням у 2005/06 н. р. – 2203,8 тис. осіб) та водночас зростання чисельності іноземних студентів (56,8 тис. осіб у 2014/15 н. р.). Це підтверджує той факт, що нарощення обсягів експорту освітніх послуг виконує компенсаторну функцію та є одним із вагомих чинників збереження потенціалу вищої освіти України за умов демографічно обумовленого скорочення контингенту студентів на внутрішньому ринку освітніх послуг.

Найбільша кількість іноземних студентів в Україну прибуває зі сходу, – це громадяни Туркменістану (13,5 тис. осіб у 2014/2015 навчальному році), Азербайджану (9,2 тис.), Індії (3,9 тис.), країн Близького Сходу – Іраку (2,6 тис.), Йорданії (1,9 тис.), протягом останніх років зростає чисельність іноземних студентів з країн Африки, зокрема Нігерії (3,3 тис.), Марокко (2 тис. осіб).

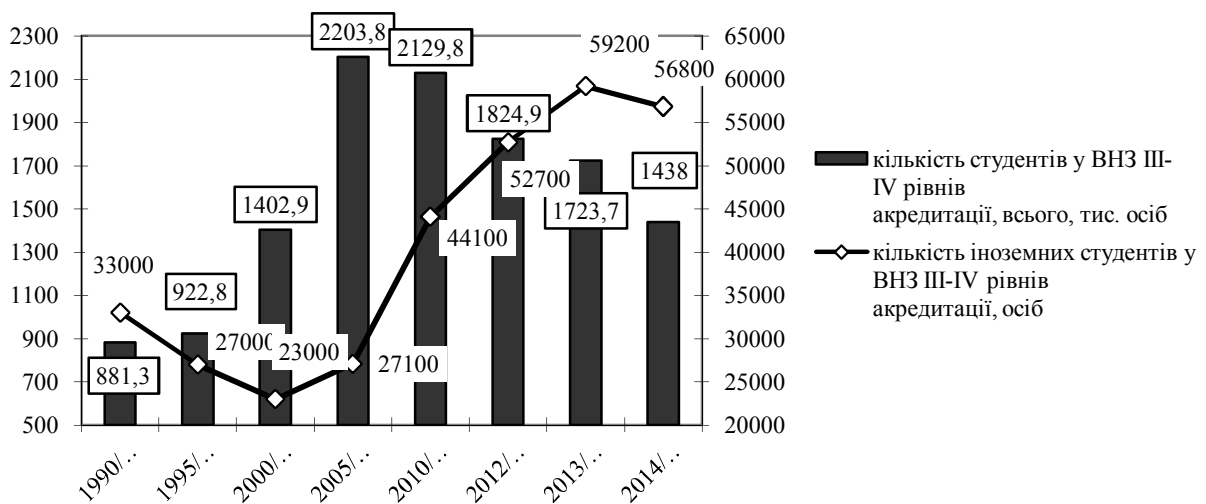

Рис 3. Динаміка чисельності студентів в цілому та іноземних студентів у ВНЗ III-IV рівнів акредитації України у 1990-2014 рр. [2, 3]

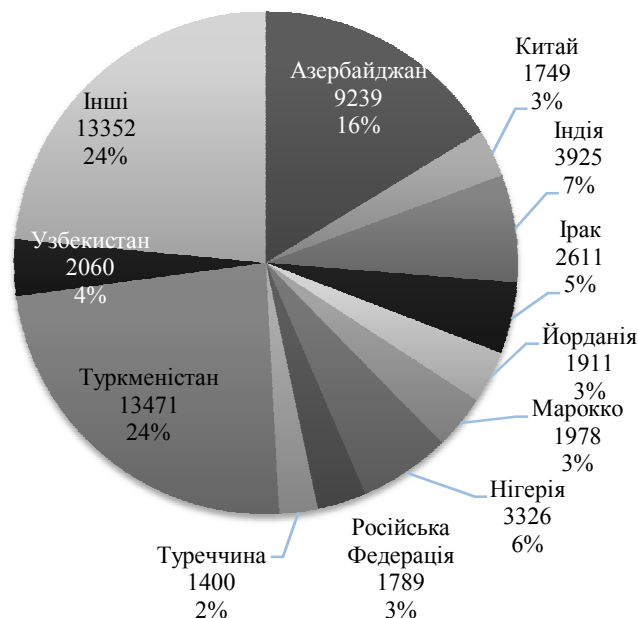

Рис. 4. Чисельність іноземних студентів у ВНЗ III-IV рівнів акредитації України станом на початок 2014/2015 навчального року за країнами прибуття [4]

Серед регіонів України, як бачимо з рис. 4, за чисельністю іноземних студентів лідерство належить Харківській обл. (21,8 тис. осіб), м. Києву (9,8 тис. осіб), Одеській обл. (6,2 тис. осіб).

За даним звіту «The Global Education Digest 2012», Україна входить до п'ятірки лідерів за чисельністю залучених студентів по відношенню до таких країн, як Йорданія, Сирія, Російська Федерація, Туркменістан та Молдова (табл. 1).

У даний час Україна не посідає лідерських позицій у світових освітніх рейтингах, проте займає стабільну нішу в експорті освітніх послуг. Наша держава володіє близько 1% міжнародного ринку освітніх послуг та має перспективи зростання обсягів їх експорту, підвищуючи частку

валової доданої вартості у вищій освіті як одній із провідних галузей національної економіки.

В контексті активізації експорту освітніх послуг система вищої освіти в країні в цілому повинна бути конкурентоспроможною, забезпечуючи високу якість освітніх послуг. При оцінці стану системи вищої освіти в конкретній країні доцільним є застосування комплексного підходу та урахування різних аспектів, зокрема: кількісних аспектів розвитку сфери вищої освіти; динаміки змін у структурі спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців; обсягів та джерел фінансування сфери вищої освіти; матеріального забезпечення діяльності ВНЗ та розвитку інфраструктури; якості професорсько-викладацького складу та ін. [6].

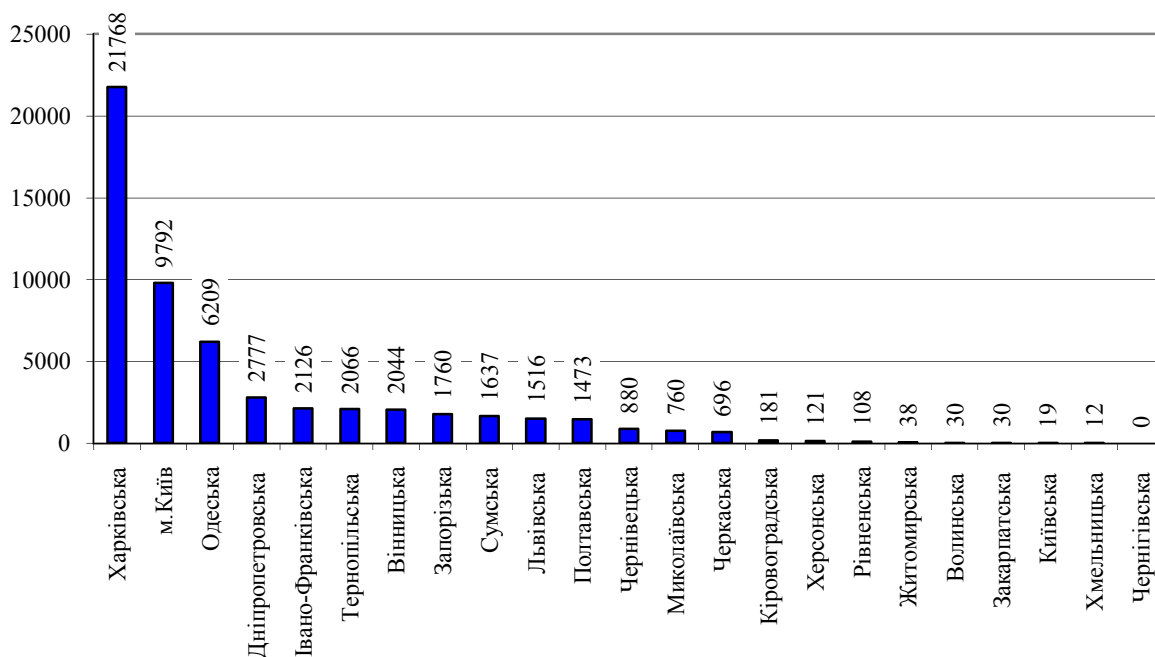

Рис. 4. Рейтинг регіонів України за чисельністю іноземних студентів у ВНЗ III-IV рівнів акредитації станом на початок 2014/2015 навчального року [4]

Таблиця 1. Позиції України у Топ-5 країн світу за чисельністю залучених на навчання іноземних студентів

Країни	Загальна чисельність студентів, що навчалися за кордоном (осіб)	Топ-5 країн світу за чисельністю залучених на навчання студентів				
		1 місце	2 місце	3 місце	4 місце	5 місце
Йорданія	10922	Україна (2236)	США (1977)	Великобританія (1355)	Саудівська Аравія (752)	Малайзія (640)
Сирійська Арабська Республіка	12651	Франція (2166)	Німеччина (2021)	Йорданія (1810)	Україна (1455)	Російська Федерація (988)
Російська Федерація	49585	Німеччина (10342)	США (4784)	Україна (3931)	Франція (3822)	Казахстан (3600)
Туркменістан	14523	Україна (3279)	Російська Федерація (2972)	Туреччина (2163)	Білорусь (2059)	Киргизстан (1751)
Молдова	14064	Румунія (4504)	Російська Федерація (3564)	Італія (1246)	Україна (1031)	Франція (922)

У табл. 2 запропоновано шляхи підвищення конкурентоспроможності ВНЗ України. Дотримання наданих рекомендацій, на нашу думку, неухильно призведе до підвищення рейтингу ВНЗ

на ринку надання освітніх послуг, а відповідно – до більшого притоку іноземних студентів до українських ВНЗ.

Таблиця 2. Фактори успіху реалізації експорту освітніх послуг у ВНЗ України

Тип факторів	Реалізація факторів
1	2
Політико-географічні	1. Географічне положення всередині країни, наявність розвинутої інфраструктури. 2. Рівень безпечності в місті в цілому і у ВНЗ зокрема. 3. Зручність розміщення ВНЗ у місті.
Інформаційні	1. Доступність інформації про ВНЗ для потенційних закордонних споживачів, передусім в мережі Інтернет, у т.ч. іноземними мовами. 2. Визнання ВНЗ в Україні і за кордоном, у т.ч. «конвертованість» диплома даного ВНЗ за кордоном.

Продовження таблиці 2

1	2
Матеріально-фінансові	1. Фінансове положення ВНЗ, у т.ч. фінансова підтримка структури ВНЗ і навчального процесу. 2. Доступність цін на освітні послуги. 3. Забезпеченість навчального процесу аудиторним фондом. 4. Забезпеченість навчального процесу сучасним обладнанням. 5. Наявність гуртожитків і комфортного рівня проживання.
Людський	1. Кадрове забезпечення міжнародної служби ВНЗ, яка також займається економічним аналізом експорту освітніх послуг у даному ВНЗ. 2. Кадрове забезпечення навчального процесу професійними викладачами, які вміють працювати з іноземцями.
Якість освіти і її орієнтованість на процеси інтернаціоналізації освіти	1. Якість освіти, що забезпечується, в першу чергу, професіоналізмом викладачів, які займаються навчанням іноземців. 2. Різноманітність освітніх програм ВНЗ, особливо тих, що користуються попитом на міжнародних ринках освітніх послуг. 3. Наявність у ВНЗ умов для здійснення студентської мобільності, у т.ч. наявність практики зарахування курсів, прослуханих іноземним студентом у закордонному ВНЗ. 4. Наявність у ВНЗ умов для здійснення академічної мобільності викладачів, у т.ч. наявність практики відряджень викладачів до закордонних ВНЗ із метою просування освітніх послуг, орієнтованих на місцевих споживачів. 5. Наявність у ВНЗ програм подвійних і сумісних дипломів. 6. Наявність дисциплін і курсів, що викладаються іноземними мовами. 7. Реалізація в ВНЗ навчання за системою залікових одиниць, що робить порівняльними результати навчання і відкриває можливості масового прийому іноземних громадян на короткострокове навчання протягом 1-2 семестрів.

Для вдосконалення діяльності з надання освітніх послуг для іноземних громадян можемо запропонувати такі заходи за певними напрямками, що необхідно здійснити:

- 1) організаційно-економічні заходи:
 - проведення маркетингового дослідження у сфері експорту освітніх послуг у світі, визначення основних країн-постачальників студентів та перспектив України;
 - підготовка та обробка пропозицій щодо вдосконалення експорту освітніх послуг;
 - розширення спектру послуг, що можуть надаватися іноземним громадянам у ВНЗ;
 - затвердження механізму взаємодії між ВНЗ та СПД в Україні;
 - інтенсифікація академічної мобільності професорсько-викладацького складу;
 - створення умов для безпечного перебування іноземних студентів в Україні, у тому числі вирішення питань тимчасового працевлаштування, створення передумов міжкультурної взаємодії та інтеграції в українське суспільство;
 - проведення аналізу поточного стану експорту освітніх послуг у ВНЗ України з постійним подальшим моніторингом;
 - проведення соціологічних досліджень серед іноземних студентів з метою виявлення позитивних та негативних аспектів їх навчання та перебування в Україні;
 - удосконалення єдиної бази іноземних громадян, які навчаються в Україні;
 - підвищення якості освітніх послуг на підготовчих відділеннях для іноземних громадян;
 - введення вибіркового контролю представниками МОН в питаннях роботи з іноземними громадянами;

— спрощення та забезпечення відкритості процедур визнання документів про вищу освіту отриманих за кордоном (нострифікація);
 2) нормативно-правове забезпечення впровадження експорту освітніх послуг:

- законодавче затвердження поняття «експорт освітніх послуг» та особливостей обліку та оподаткування такої діяльності;
- розробка нормативно-правової та інструктивно-методичної бази при провадженні експорту освітніх послуг для ВНЗ України;
- розробка та вдосконалення нормативно-правової бази, пов'язаної із в'їздом, реєстрацією, перебуванням іноземних громадян у країні;
- підготовка фахівців в органах безпеки, що професійно займалися б питаннями міграції та протидії транснаціональній злочинності та тероризму;
- 3) рекламно-інформаційні заходи:
 - створення рекламно-інформаційних пакетів, які б надавали інформацію про систему освіти України;
 - розміщення інформації для іноземних громадян в Інтернеті та на офіційних сайтах МОН, МЗС та ін.;
 - проведення ярмарок, виставок, презентацій за кордоном в основних країнах-постачальниках студентів;
 - активізація роботи з випускниками українських ВНЗ за кордоном, створення та підтримка асоціацій випускників.

Висновки

Таким чином, в умовах глобальної конкуренції на світових ринках освітніх послуг вкрай необхідним є розвиток системи соціально-психологічної адаптації іноземних студентів в Україні. Так, на державному рівні необхідно проводити роботу з подальшої інтернаціоналізації

системи освіти України. В рамках Болонського процесу пришвидшувати та ініціювати мобільність викладачів, українських та іноземних студентів, заохочувати українських студентів та

викладачів до соціальної, волонтерської роботи, ініціювати до набуття досвіду в рамках участі в міжнародних програмах, подіях та заходах.

Список літератури:

1. Global Flow of Tertiary-Level Students [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uis.unesco.org/Education/Pages/international-student-flow-viz.aspx>.
2. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua>.
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2014/15 навчального року. Статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. – К., 2015. – 169 с.
5. The Global Education Digest 2012 / UNESCO Institute for Statistics. – Canada : Montreal, Quebec, 2012. – 194 p.
6. Левченко О.М. Професіональний потенціал: регуляторні механізми інноваційного розвитку [Монографія] / О.М. Левченко. – Кіровоград: КОД, 2009. – 375 с.

Надано до редакції 10.06.2015

Левченко Олександр Миколайович / Oleksandr M. Levchenko
om_levchenko@ukr.net

Плинокос Дмитро Дмитрович / Dmytro D. Plynokos
ddplynokos@mail.ru

Посилання на статтю / Reference a Journal Article:

Експорт освітніх послуг вищими навчальними закладами України у вимірі глобалізаційних процесів [Електронний ресурс] / О. М. Левченко, Д. Д. Плинокос // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2015. – № 4 (20). – С. 210-216. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2015/n4.html>